

SIGILII SĂTEŞTI DIN FOSTUL COMITAT ARAD

de MARIA DOGARU

Între izvoarele sfragistice de o deosebită valoare se remarcă sigiliile sătești. Deși bibliografia de specialitate însumează cîteva studii prețioase abordînd această categorie de impresiuni, sigiliile sătești au rămas încă insuficient cercetate¹.

În paginile ce urmează ne vom referi la sigiliile utilizate de comunele aparținente fostului comitat Arad, veche unitate administrativă care a cunoscut, de-a lungul vremii, o dezvoltare economico-socială și culturală deosebită.

Alegerea acestei regiuni pentru a cerceta vestigiile sigilare sătești a fost prilejuită de aniversarea a 950 de ani de la atestarea documentară a orașului Arad și s-a datorat pe de o parte afecțiunii pe care o avem față de meleagurile natale, iar pe de alta valorii deosebite pe care aceste izvoare sigilare o au. În ansamblul sigiliilor sătești, ele fiind, credem, printre cele mai variate și interesante din punct de vedere al reprezentării din emblemă.

După părerea noastră imaginile gravate în cîmpul sigiliilor sătești la care ne referim reconstituie, în limbaj plastic, tabloul vieții locuitorilor de aici și peisajul natural în care ei au trăit.

Intr-adevăr, privite cu atenție reprezentările din sigiliile sătești din districtul Arad reflectă aspecte ale proceselor sociale ce-au desfășurat-o de-a lungul anilor, transmit informații asupra specificului fiecărei localități².

Datănd din sec. XVIII-XIX, perioadă în care această categorie de sigiliu apără și se generalizează și în Moldova și Tara Românească, vestigiile sfragistice cercetate ne-au permis să constatăm că procesul apariției și utilizării lor este uniform pentru tot spațiul locuit de urmașii dacoromanilor. Elementele care atestă această uniformitate privesc atât reprezentarea din emblemă, în care s-au înșărișat elemente specifice unei și florei locale, conținutul și modul de dispunere a legendei, cît și tehnica de confecționare.

Pentru a cunoaște informațiile transmise de izvoarele sigilare este necesar ca studierea lor să cuprindă următoarele aspecte: 1. forma și dimensiunile impresiunilor sigilare sătești; 2. tehnica și materialele din care au fost confecționate; 3. reprezentările din cîmpul sigilar; 4. legenda.

1. Deși se cunosc unele sigili de formă octogonală (sigiliile comunei Curtici), majoritatea impresiunilor sigilare aparținând localităților

rurale din județul Arad au forma rotundă și ovală. Dimensiunile acestora variază de la 16 la 35 mm. Cele mai multe au o mărime adecvată pentru cuprinderea în proporții corespunzătoare a unei compozitii mesite să reflecte o activitate specifică comunei respective.

2. În privința tehnicii de confectionare se constată că sigiliile sătești au fost realizate de obicei prin imprimarea matricei sigilare în tuș (putând fi de diverse culori: maro, negru, albastru, verde etc.) sau fum. Evident, de calitatea materialului folosit la sigilare depinde claritatea imaginii. Impresiunile sfragistice sătești arădene sunt liniștite pe documente sănt în cea mai mare parte clare, permit identificarea imaginii și fac lizibil textul gravat alături de acesta. Înflorim însă și unele exemplare neclare (parțial sau total), iar uneori, datorită faptului că tușul a fost mult diluat, sigiliul este sters, ca atare ridică greutăți în ceea ce privește cercetarea. Fumul - folosit, desigur, pentru că era ieftin și la îndemâna oricui - cîteodată să-a întins făcînd imposibilă descifrarea emblemelor sigilare și dând un aspect neplăcut suportului actului. Claritatea imaginii, în general, și calitatea reprezentărilor din cîmpul sigiliilor sătești din districtul Arad sunt dovezi ale faptului că matricele sigilare³, cu ajutorul cărora au fost imprimate, au fost gravate de meșteri cunoșcători ai cerințelor unei astfel de meserii. Cunoaștem și unele sigili sătești arădene aplicate în ceară roșie (sigiliu aparținând comuneielor: Murășel, Chisindia, Ghioroc⁴ etc.), fapt ce denotă că tiparul sigilar se confectiona și pentru autoritățile comunale în dublu exemplar, unul lucrat în excizie pentru sigilare în tuș sau fum, altul gravat în incizie pentru sigilarea în ceară. Matricele sigilare utilizate de autoritățile sătești din districtul Arad atestă preocuparea creatorilor lor pentru a săpa în metal, la proporții corespunzătoare, compozitiile variație reflectînd, în ansamblu, universul vieții rurale. Credem că acești meșteri, deși nu au fost artiști cu renume, stăpîneau bine meseria de gravor și aveau talent, astfel încât deseori în emblema sigiliilor ei înfățișau cu sensibilitate un adevărat tablou rustic.

3. În ceea ce privește reprezentările din cîmpul sigilar constatăm că sigiliile sătești studiate se încadrează în următoarele categorii⁵: a) sigiliu avînd în emblemă elemente atestînd formele de relief și astfel cerești; b) reprezentări reflectînd flora și fauna locală; c) embleme amintind ocupăriile locuitorilor, evoluția uneletelor de muncă; d) imagini ce se cuprind în tipul arhitectural; e) sigiliu avînd în cîmp elemente sugerînd tradițiile etnografice; f) compozitii avînd un caracter religios; g) reprezentări ce pot fi interpretate drept "arme vorbitoare"; h) embleme ce atestă atributul autoritatii comunale de apărare a liniștii publice; i) sigiliu avînd gravate imagini diverse.

a) În prima categorie se cuprind sigiliile mai multor comune din această unitate administrativă, avînd în emblemă dealuri sau vîrfuri de munți, desigur aluzie la specificul solului regiunii (sigiliile comunei Plopșor, Căpruta (fig.1) și Obșrăia (fig.2), etc). În alte vestigii sigilare sunt reprezentate apele, atât de importante pentru viața economică. Fiind redată uneori prin brîfuri ondulate, cum le sunt liniștite în sigili-

Pl. I: 1, sigiliul satului Căpruța, 1837 (rotund, diametrul 26 mm); 2, sigiliul satului Obîrșia, 1831 (oval, dimensiuni 24/21 mm); 3, sigiliul posesiunii Dulcele, 1808 (oval, 20/23 mm); 4, sigiliul satului Hodoș-Bodrog, 1805 (oval, 22/24 mm); 5, sigiliul satului Monoroștia, 1837 (rotund diametrul 22 mm); 6, sigiliul localității Minișul de Sus 1801 (oval, 21/24 mm); 7 a și b, sigiliul comunei Târnova (a, 1824, oval 23/26 mm; b, rotund 32 mm).

le comunei Săvârșin, ori printr-un rîu cu peste (sigiliile comunei Vărșand), apele sănătății și element component al unei sugerișri compozitii redând pluviatul (comuna Poecari) sau pluvierea linistită a bărcii pe valuri (comuna Petriș).

Aștrăcerești, elemente ce se însușescă într-o simbolură românilor încă din cele mai vechi timpuri, semnificând lumină și fertilitate (marele), veșnicie și nemurire (luna și stelele), constituie uneori singuri emblema unor sigilli (comunele Pescari și Hodoș), altelei ele doar completează compozitia (sigiliul comunei Căpruța).

b) Numeroase sigilli sătești au în emblemă elemente atestând flora și fauna locală⁶. Flora este reprezentată prin diversi arbori, plante cireale și flori. Arborii redăti singuri, multiplicări sau însotitori de alte simboluri constituie emblema sigiliilor comunelor Dulcești (fig.3), Mănișul de Sus, Săvârșin, Mărești, Suma etc. Viața de vie, expresia a importanței economice a viticulturii, este prezentă în sigiliile comunelor Măniș, Măderat, Mocrea, Ineu, Păuliș etc. În cîmpul sigiliilor desemnind comuna Hodoș-Bodrog (fig.4) întîlnim, alături de brăzdarul de plug, specii de grâu, alunis la cultura cerealelor, străvechiu îndelungatice a locuitorilor de pe aceste meleaguri.

În privința faunei consacrată de asemenea reprezentări variate. Un loc aparte îl ocupă bovinele (sigiliile comunelor Dieci și Seleuș, 1837 etc.); animalele de tracțiune (caii) sunt întăritate în sigiliile comunelor Monoroștiu (fig.5), Bonțești (din 1781), Selejeni, Mănișul de sus (fig.6). Creșterea porcilor, preocupare constantă a goșpodarilor de aici, se reflectă în sigiliile comunei Iercojeni, în emblemă cărora întîlnim un astfel de patruped. Creșterea animalelor mici, caprele și oile, este de asemenea sugerată de emblemele sigiliilor unor comune sătești (Pleșcuja).

Remarcăm ca fiind deosebit de interesantă reprezentarea din sigiliile comunei Groșii întîlnită de la sfîrșitul s. m. al XVIII-lea (1781), în care întîlnim un patruped cu un steag, mielul pascal.

În impresiunile sigilară provenind de la comunele Doncoeni și Ignești s-au gravat pești umărind bogăția piscicolă. Fauna cinegetică a pădurilor din districtul Arad este reflectată de asemenea în emblemele unor sigilli sătești. Întîlnim în special certii (lopătari), reprezentări și singuri (comunele Laz și Minead), fie alături de un copac (comuna Zărani și Tisa), pe o terasă cu ierburi (localitatea Pleșcuța). Cîlnile, încă din vremuri memorabile întîlnitor al omului, este prezent în cîteva sigilli sătești din această regiune (Iosăș).

Păsările de curte sau cele zburătoare și găsesc de asemenea locul în compozitiile sigilare la care ne referim. În izvoarele sfragistice desemnind localitatea Tîrnova (fig.7,a,b) este gravată o gîscă sugerînd activitatea susținută a locuitorilor de pe aceste meleaguri de a crește astfel de păsări, în special pentru procurarea pufului folosit la fabricarea parnelor și dusalor. Zburătoarele completează uneori compozitii însușind elemente variate, introducerea lor avînd desigur scopul de a sugera atmosfera satului, de a reconstitui natura specifică. Astfel păsările zboară deasupra bărcii ce alunecă pe apă (comuna Petriș, fig.8). E-

8

8 bis

9

10

11

12

Pl.II: 8, sigiliul comunei Petriș, 1837 (rotund 29 mm); 8 bis, sigiliul comunei Hold, 1861 (oval 30/34 mm); 9, sigiliul posesiunii Mocrea, 1827 (rotund, 28 mm); 10, sigiliul satului Minîș, 1848 (rotund, diametrul 30 mm); 11, sigiliul localității Curtici, 1759 (rotund 33 mm); 12, sigiliul comunei Agriș, 1849 (rotund 29 mm).

însoțesc capra care sare peste un vîrf de munte (comuna Căpruța), sau se opresc din călătoria lor pe acoperișul unor construcții (sigiliul comunei Barda).

c) Elementele reflectând ocupăriile locuitorilor și unelele de muncă folosite în diverse activități economice constituie emblema celor mai numeroase vestigii sfragistice sătești arădene.

Desigur, în această categorie întâlnim reprezentări ce amintesc cultura plantelor și a viței de vie - îndeletnicirile principale ale locuitorilor de aici. În cîmpul sigilinului comunei Holcă (fig. 8 bis) și Ociu este înfățișat un om arînd ogorul cu plugul tras de doi boi. Practicarea unei viticulturi avansate, fapt ce a determinat clasarea podgoriilor arădene printre cele mai renumite din țară, se reflectă și în sigiliile sătești. Cultura viței de vie este sugerată prin următoarele imagini: 1) un om cu sapa între doi butuci de vie (comuna Mocrea, fig. 9); 2) un butuc de vie lîngă două vase (sigiliul comunei Miniș); 3) printre un personaj feminin ce ține în mînă un vas (comuna Chier, 1827). Agricultura este reflectată și prin gravarea unui snop (comuna Dumbrăvița), a snopului alături de unele specifice: greblă, coasă (comuna Curtici, fig. 11) sau numai prin reprezentarea unor astfel de unele (în sigiliile comunei Glogovăț întâlnim o seceră). Pomicultura, care de asemenea a ocupat un loc de seamă în economia județului, se regăsește în reprezentările sigilare. Este expresivă imaginea din sigiliul comunei Bănești în care s-a gravat un om culegînd fructe dintr-un pom plin cu roade. Remarcăm în cîmpul sigiliilor sătești arădene și însemne specifice diferitelor meserii. Elementul cel mai des întâlnit este cuptul de meșteșugar. Faptul că îl întâlnim în unele sigiliile reprezentînd localitatea Pîncota, unde, cum se știe, a luat un deosebit avînt meseria de cojocar, credem că acest însemn exprimă și această activitate economică⁷. Cojocarii sunt amintiți și de sigiliile comunei Cristești, reprezentînd un om ce ține în mînă pielea unui animal.

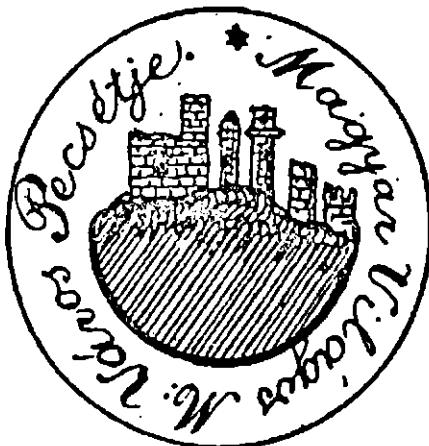
În sigiliile comunei Moneasa este inclus simbolul mineritului, două ciocane încrucișate deasupra unui munte. Menținerea acestei reprezentări specifice epocii feudale este o dovedă a exploatarii îndelungate a zăcămintelor de aici, cunoscute, cum se știe, încă din epoca romană.

Remarcăm de asemenea sigiliile a căror emblemă atestă ocupările locuitorilor determinate de valorificarea lemnului: tăierea copacilor (sugerată prin reprezentarea unui copac), iar alături de acesta și unui topor sau fierăstrău (comuna Iacobeni), fabricarea roților, meserie redată printre-o roată suprapusă de o secure (comuna Mădrăgești). Imaginea din sigiliile comunei Agriș, reprezentînd un cupitor, iar alături o nișcovală și un topor, credem că indică existența în această localitate a unui atelier de fierărie (fig. 12). Morăritul bazat pe forța hidraulică este reprezentat de asemenea în emblemele unor sigiliii sătești (comuna Cinciu).

Vînătoarea și pescuitul, dovedă a locului ocupat de acestea în cadrul activităților de procurare a hranei, sunt amintite de emblemele gravate în sigiliile cătorva comune. Remarcăm imaginea din vestigile sfragis-

13

14

15

16

17

Pl. III: 13, sigiliul comunei Ocisor, 1861 (rotund 26 mm); 14 sigiliul localității Siria (rotund 31 mm); 15, sigiliul comunei Măsca, 1851 (rotund, diametrul 32 mm); 16, sigiliul comunei Nădab, 1862 (oval 24/26 mm); 17, sigiliul comunei Aciuța, 1861 (rotund 27 mm).

gistică ale comunei Leasa, în care este înfășiat un om scoțind plasa cu peșe din lac. În sigiliile comunelor Lazuri, Chisindia și Finiș se reconstituie o adevărată scenă de vînătoare: un personaj cu arma trăgind într-un animal. Este impresionantă imaginea din sigiliul comunei Vărșand (1918), în care s-a redat un tablou inedit: un vînător ascuns într-o trestie trage cu arma într-o pasăre ce zboară deasupra lacului. În alte sigiliile sunt redate meșteșugurile casnice – un exemplu fiind sigiliul din 1862 al comunei Ocisor (fig.13) în care s-a gravat un personaj feminin încercind.

d) O altă categorie de sigiliu sătești au în emblemă reprezentări ce se includ în tipul arhitectural; semnalăm dintre acestea în primul rînd impresiunile sfragistice în care înfăltim o construcție masivă, ajuție la cetățile înălțate pentru apărare de-a lungul veacurilor pe teritoriul acestui district (sigiliul comunelor Dezna, Mîșca, Vărădia). Cum se știe unele din aceste cetăți datează din epoca romană și cuprind pe zidurile lor inscripții cu litere latine (Siria , fig.14). Uneori, deasupra zidurilor cetății, în embleme sigiliilor s-a plasat un butuc de viață (sigiliul comunei Mîșca , fig.15). Construcția gravată în sigiliile localității Soimuș reprezintă cetatea ridicată odinioară de Ioan de Hunedoara în fața ruinelor cetății Lipova.

În această categorie se includ de asemenea sigiliile ce au gravate edificii religioase (biserici), reprezentate prin construcții terminante cu turne și cruci (impresiunile sigilare ale comunelor Covâșnă, Socndor etc.). Înfășarea unor astfel de lăcașuri nu este determinată, credem, numai de mentalitatea vremii, ci și de faptul că biserică era, în epoca respectivă, cel mai impunător edificiu din sat, deseori legat de istoria comunității. Preocuparea pentru a recnstitui imaginea veridică a colțului de sat este vădită de faptul că uneori construcția religioasă respectivă este încadrată de plopi, așa cum o vedem în realitate (sigiliile comunei Radna).

e) Sunt deosebit de interesante sigiliile având în emblemă elemente sugerând tradițiile etnografice. În legătură cu tradițiile etnografice remarcăm în primul rînd sigiliile comunei Nădab, în care întlnim un adevărat peisaj rustic caracterizat prin prezența fîntînei și a troiței. Ni se par reprezentative troițele, elemente etnografice specifice poporului român, constînd, cum se știe, în acele cruci sculptate din lemn, deseori acoperite, pe care se scria un text sau se grava o imagine amintind un anume eveniment, unele dintre ele închinat eroilor care s-au jertfit în luptă pentru apărarea gliei strămoșești. În sigiliul comunei menționate, troița plasată alături de trei copaci sugerează colțul de sat singuratic și totuși însușit de sentimentul solidarității dintre generații (fig.16). Prezența unor astfel de reprezentări, precum și folosirea limbii latine sau române la scrierea legendei sunt dovezi grăitoare ale faptului că arădenii, deși au fost la răscrucea drumurilor, cu toate încercările de desnaționalizare, și-au păstrat originea și obiceiurile străbune.

f) Unele sigiliu sătești au în cîmp embleme ce se includ în tipul religios.

In afara de sigiliile care cuprind in cimp o biserică, despre care am amintit mai sus, și care se includ și în această categorie, remarcam sigiliile comunelor Plopșor având gravată o cruce plasată pe un deal sau pe unul din cele trei vîrfuri de munte reprezentate în sigiliile comunei Obârșia. Unele embleme specifice acestei grupe cuprind personaje aureolate, unele purtând o carte (desigur biblia, sigiliile comunelor Reveteș și Almaș), iar în altele personajul, purtând costum de arhieș, este investit cu cîrja episcopală (comuna Pecica). În sigiliile comunei Comlăuș identificăm pe Maica Domnului cu pruncul.

g) Este semnificativ că uneori elementele gravate în cîmpul sigililor au rol de "arme vorbite", respectiv sugerează denumirea localității. Se încadrează în această categorie sigiliile comunei Căpruța, în imaginea cărora înfălnim o capră sărind peste un munte. Poate fi, de asemenea, assimilat în această categorie și sigiliul comunei Pădureni, în care înfălnim un copac, aluzie la pădure.

h) Atributul autorității comunale, de apărare a liniștii publice, este sugerat de brațul înarmat (gravat deasupra unui copac) din sigiliile comunei Galja și de imaginea din cîmpul sigiliului comunei Aciuța, din 1861 în care distingem un personaj înfănd în mîna dreaptă o sabie (fig. 17). Balanța cu talgerele în echilibru reprezentată în emblema sigiliilor comunei Poregul Mare atestă, în limbaj plastic, rolul administrației comunale de a împărti dreptate între locuitori.

i) Grupa cu reprezentări diverse este de asemenea foarte variată. Rețin atenția vestigiile sfragistice ale localității Pfincota din sec.al XIX-lea, în care s-a gravat un leu încoronat cu o coroană deschisă, rampant, trecând spre dreapta și înfăndând trei spică; în dreapta și în stînga acesteia doi butuci de viță. Printre compozиțiile deosebite remarcăm emblema sigiliilor localității Silindia reprezentând scenă luării mărului de către Eva.

În categoria aceasta semnalăm și unele sigiliu în cîmpul cărora sunt gravate elemente stilizate (sigiliile comunelor Lunguzău, din 1787, și Vînători).

Să impună să precizez că embleme sigiliilor sășești cercetate cunoaște o permanentă evoluție. Astfel, de la o etapă la alta, mobila specifică este mai bine conturată, se adaugă unele elemente menite să-i sporescă importanța. La fireșteputul sec. XX (1910) multe localități și-au confectionat noi matrice sigilare în care reprezentarea a fost alcătuită după cele mai stricte norme heraldice, respectiv mobila a fost cuprinsă într-un scut, s-au evidențiat corect atributele fiecărei figuri, s-a indicat cromatica fiecăruia element (vezi sigiliile localităților Ineu și Joia Mare)⁸.

După înșătuirea actului de la 1 decembrie 1918 majoritatea localităților și-au inclus în emblema sigiliului lor stema României, alcătuită conform legendei din 1872, cu modificările din 1881⁹. Cum se știe în componența acesteia se aflau și unele elemente exprimând aspirația spre unitate, cei doi lei, suporti ai scutului, aluzie la vechiul simbol al Daciei prezent în sigiliile lui Mihei Viteazul ca domn al Tării Românești, Transilvaniei și Moldovei.

O altă concluzie care se desprinde din studierea emblemei sigiliilor sătești este că multe din acestea, pe lângă valoarea de izvor istoric, sunt importante și din punct de vedere artistic. Surprindem din imaginile gravate în cîmpul sigilar dorința de frumos, sensibilitatea creatorilor matricelor sigilare și admiratia lor profundă față de natura locului cu care și-au făptuit viața. Pe lângă faptul că în cele mai multe cazuri elementele intrînd în compoziția din emblemă sunt corect reprezentate și vădește tendința de a le da o expresivitate tot mai puternică. În cîmpul unor sigili însă sunt reconstituite peisaje, în altele tablouri pline de mișcare.

4. Legenda sigiliilor sătești cuprinde, în general, asemenea sigiliilor de instituții, apelativul sigilar (SIGILIUL, SIGILLUM, PECSET - JE), termenul generic amintind felul localității (sat, comună, nelyseg, possessionis), denumirea acesteia și data confeționării matricei sigilare exprimată în milesim.

Textul cuprins în acești termeni este plasat de obicei la marginea spațiului sigilar, uneori separat de cîmp printr-un cerc liniar. La câteva impresiuni sfragistice legenda este plasată într-o eșarfă așezată în partea superioară a sigiliului. În unele cazuri cuvintele constituind legenda sunt scrise în întregime, alte ori prescurtate prin trunchiere. În general s-au prescurtat termenii generici comună, posesiunea (COM., POS.) și apelativul sigilar (SIG.).

Graful legendei se încadrează uneori în scrierea cursivă, alte ori aceasta este scrisă cu litere de tipar.

Data inclusă în cîmpul sigilar are o importanță deosebită pentru că ne permite să cunoaștem epoca în care, din necesități economice, comunitatea respectivă și-a confectionat matricea sigilară cu ajutorul căreia urmă a se valida actele de interes general. Cele mai vechi sigili sătești arădene¹⁰ datează din 1706 (comuna Socodor), 1732 (comuna Păuliș), 1752 (comuna Semlac), 1756 (comunele Comlăuș și Radna), 1762 (comuna Buteni), 1764 (comunele Tîrnova și Buda), 1767 (comuna Iercoșeni), 1771 (localitatea Agriș), 1772 (comuna Vînători), 1776 (comuna Căprum), 1781 (comunele Toc, Groși, Dieci, Selejeni, Prăjești etc.).

În privința limbii în care sunt scrise se constată că numeroase sigili apărute în sec. al XVIII-lea au legenda în limba latină și ea se va menține în majoritatea cazurilor pînă în secolul următor. Desigur, întîlnim unele sigili având legenda în limba maghiară, iar altele în limba română.

Considerăm folosirea scrierii latine în această perioadă de dezvoltare a conștiinței naționale un mijloc de luptă pentru emanciparea românilor.

Merită o atenție deosebită sigiliile sătești dintre 1861-1864 având legenda în limba română. Apreciem folosirea unor astfel de sigili ca fiind una din formele de luptă a românilor pentru dezvoltarea sentimentelor de libertate și independență. Considerăm că acest fenomen se înscrive în seria acțiunilor politice desfășurate în această epocă de români în vederea realizării unei organizări politice și administrative proprii¹¹.

Introducerea în această perioadă, în numeroase sate făcind parte din comitate diferite, a sigiliilor având legenda în limba română se inscrie între formele de exprimare a dorinței românilor de unire.

Printre localitățile care au folosit astfel de sigiliu menționăm comunele: Cristești, Macsa, Sîmbăteni, Nădab, Șimandul de Jos, Sintea, Socodor, Bănești, Ocișor, Lensa, Groși, Lazuri etc.

Privite din acest punct de vedere sigiliile sătești din fostul comitat Arad evidențiază, o dată în plus, faptul că locuitorii, străjuind importantul drum al Mureșului, n-au înțeles niciodată a-și manifesta aspirațiile spre progres și dorința de libertate națională și socială^{1,2}.

NOTE

- 1 Remarcăm în acest sens prejiosul studiu al lui N. GRĂMADĂ: Vechi peșteri sătești bucovinene, în "Codrii Cosminului", 1936-1939, XII, p. 19-268, referirile lui EMIL VIRTOSU din articolul: Glose sigilografice, în "Studii și articole de numismatică", II, 1958, p. 419-437, contribuțiile lui M. ANDRITOIU-M. CEREGHEDEAN: Sigiliile sătești în Comitatele Hunedoara și Zarand, în "Revista Arhivelor", XXXIII, 1971, nr. 1, p. 3-26; capitolul Sigiliile sătești din albumul MARIEI DOGARU: Sigiliile mărturii ale trecutului istoric, București. Edit. Științifică, 1976, p. 165-171 și recentul studiu semnat de MARIA MAGDALENA JUDE și NICOLAE CARDAS: Sigiliii sătești transilvăneni din secolul al XIX-lea, în "Acta Musei Napocensis", XV, 1978, p. 467-479 + 4 planșe. În studiul Sigiliii din colecția Filialei Arhivelor Statului a județului Alba, semnat de ION PLESA (studiu inserat în "Apulum - arheologie - istorie - etnografie" -, XII, 1974, p. 405-430), întlnim de asemenea referiri la sigiliile sătești din acest district.
- 2 Studiul de față a fost întocmit în special pe baza impresiunilor sigilare culese de autorități la cererea Comisiei consultative heraldice în vederea alcăturirii, pe baza Legii din iunie 1921, a noilor steme de municipii și județe. Aceste impresiuni se conservă la Direcția Generală a Arhivelor Statului, fond Comisia heraldică consultativă, dosar nr. 7. Am utilizat de asemenea numeroase izvoare de acest fel păstrate la Filiala Arhivelor Statului Arad.
- 3 Numeroase tipare sigilare de acest fel se conservă în depozitele Filialei Arhivelor Statului Arad, colecția Sigiliii.
- 4 Arh. S.. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 7, f. 16-32.
- 5 Menționăm că există și unele sigiliu sătești al căror cîmp sigilar este ocupat numai de textul legendei (sigiliile comunelor: Iercoșeni, Sînnilean etc.).
- 6 În legătură cu economia județului Arad vezi datele inserate în Encyclopedie României, vol. II, București, 1936, p. 25-32.
- 7 Un astfel de cujit întlnim și în sigiliul actualului oraș Chișineu Criș,

- unde de asemenea atelierele de cojocărie au avut un rol important.
- 8 Arh.St.Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dos.7, f.72.
- 9 Vezi sigiliile localităților Mișca, Sântana, Chișineu-Criș etc., ibidem f.42.
- 10 Menționăm faptul că între exemplarele trimise în 1922 Comisiei consultative heraldice de autoritățile județului Arad, s-a inserat un cupon de hârtie decupat dintr-o publicație cuprinzând reproduserea sigiliului comunei Seleuș din 1671. Loc.cit.,f.30.
- 11 Se știe că între 1861-1864 românii au întreprins numeroase acțiuni de luptă, și-au exprimat puternic dorința de a avea o administrație proprie și a cștiga drepturi politice. Vezi studiul lui Simion Reteag - Eforturi și realizări politice ale românilor din Transilvania, în volumul "Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)", sub redacția acad. Stefan Pascu, Edit.Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.38-83.
- Cunoaștem de altfel unele sigiliile confectionate în această perioadă a căror emblemă constituie direct o aluzie la lupta românilor pentru unitate. Sigiliul comunei Mocodu, comitatul Bistrița, din 1864 poartă în cîmp un ștaș roman ținând un scut pe care s-au gravat literele VRR (VIRTUS ROMANA REDIUTVA). Arh.St.Bistrița-Năsăud - fond Vicariatul Rodna, LXII/1223.
- 12 În legătură cu tradițiile de luptă ale arădenilor vezi volumul: Aradul în luptă pentru eliberare socială și națională, Documente, II, Arad, 1978.

SCEAUX VILLAGEOIS DE L'EX-COMITAT D'ARAD.

Résumé

Par la variété des représentations de l'emblème, les sceaux appartenant aux localités rurales de l'ex-comitat d'Arad peuvent être considérés parmi les plus intéressants vestiges sphragistiques.

En les considérant dans l'ensemble des témoignages de ce type créés dans les établissements situés sur les deux versants des Carpates, nous constatons l'uniformité du processus d'apparition et utilisation des sceaux villageois sur toute l'étendue habitée par les Roumains.

Les vestiges sphragistiques villageois d'Arad sont investigate conformément aux suivants points de vue: 1) formes et dimensions; 2) matériaux et technique de réalisation; 3) représentations dans le champ sigillaire; 4) légende.

Du point de vue de la représentation gravée en champ, les sceaux analysés sont groupés dans les suivantes catégories: a) sceau ayant dans

l' emblème des éléments qui attestent les formes du relief et les astres célestes; b) représentations qui reflètent la flore et la faune locale; c) emblèmes qui rappellent les occupations des habitants et l'évolution de leurs outils de travail; d) images qui sont comprises dans le type architectural; e) sceaux ayant en champ des éléments qui suggèrent les traditions ethnographiques; f) compositions au caractère religieux g) représentations qu'on peut interpréter comme "armes éloquentes"; h) emblèmes qui attestent l'attribut de l'autorité communale de défense de la paix publique.

L'investigation de la composition et de la langue dans laquelle sont écrites les légendes, confirme une fois de plus le fait que les sceaux comptent parmi les moyens de lutte pour la réalisation des idéals nationaux.